

Nenad Bukvić
Hrvatski državni arhiv
Zagreb, Hrvatska
nbukvic@arhiv.hr

OPERATIVNA OBRADA „TUŠKANAC”: DOKUMENTI SLUŽBE DRŽAVNE SIGURNOSTI O STUDENTSKOM POKRETU U HRVATSKOJ 1971. GODINE

UDK: 355.40(497.1)''1971''(093)
329.7-057.875(497.5)''1971''
Pregledni rad

UVOD

Studentski pokret kao sastavnica hrvatskoga proljeća

Hrvatsko proljeće, hrvatski nacionalni pokret ili masovni pokret (MASPOK), reformistički je kulturno-politički pokret s početka sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća u koji se spontano uključio velik dio hrvatskoga naroda te ga javno i masovno podržavao.¹ Uz dio hrvatskog, reformistički i nacionalno orijentiranog političkog vodstva (Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Pero Pirker, Ivan Šibl, Dragutin Haramija, Srećko Bijelić)² i Maticu hrvatsku kao jednu od najstarijih i najznačajnijih hrvatskih kulturnih institucija,³ treći nositelj toga pokreta bili su hrvatski sveučilištarci, studenti i profesori sa Sveučilišta u Zagrebu.

Sveučilište u Zagrebu u tom je razdoblju bilo jedino sveučilište u Hrvatskoj, te je uz fakultete i visoke škole koje su djelovali u Zagrebu, obuhvaćalo velik broj fakulteta i visokih

¹ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Europapress holding, 2008), str. 462-463.

² Savka Dabčević-Kučar, hrvatska ekonomistica i političarka (Korčula, 6. prosinca 1923. – Zagreb, 6. kolovoza 2009.); Ante Miko Tripalo, hrvatski političar i pravnik (Sinj, 16. studenoga 1926. – Zagreb, 11. prosinca 1995.); Pero Pirker, hrvatski političar (Varaždin, 5. srpnja 1927. – Zagreb, 1. kolovoza 1972.); Ivan Šibl, hrvatski političar, književnik i general (Virovitica, 28. listopada 1917. – Zagreb, 30. ožujka 1989.); Dragutin Haramija, hrvatski političar (Čavle pokraj Rijeke, 12. kolovoza 1923. – Zagreb, 28. studenoga 2012.); Srećko Bijelić, hrvatski političar (Bribir kraj Skradina, 18. prosinca 1930. – Zagreb, 22. rujna 2004.). Vidjeti opširnije: „Dabčević-Kučar, Savka”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13632>; „Tripalo, Ante Miko”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62342>; „Pirker, Pero”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48389>; „Šibl, Ivan”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59507>; „Haramija, Dragutin”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24369>; „Bijelić, Srećko”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7575>.

³ „O Matici hrvatskoj”, *Matica hrvatska*, pristupljeno 28. rujna 2021., <https://www.matica.hr/omatici/>.

škola koji su djelovali u drugim hrvatskim gradovima – u Dubrovniku, Križevcima, Osijeku, Petrinji, Rijeci, Splitu, Varaždinu, Zadru. Potkraj 1972. godine Sveučilišna skupština prihvatila je plan reforme koji je podrazumijevao decentralizaciju sveučilišnih centara u Hrvatskoj. Tako je 1973. godine najprije osnovano Sveučilište u Rijeci, 1974. godine Sveučilište u Splitu, a 1975. godine Sveučilište u Osijeku.⁴ Prema tome, studentski pokret na Zagrebačkome sveučilištu 1971. godine podrazumijeva niz višestruko slojevitih događaja, procesa i odnosa na svim njegovim sastavnicama, kako u Zagrebu kao središtu pokreta, tako i u drugim spomenutim sredinama.

Studentski pokret svoj jasniji institucionalni izričaj dobiva u prosincu 1970. godine izborom Ivana Zvonimira Čička,⁵ studenta na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i na Institutu za teološku kulturu laika pri Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, u novoustanovljenu dužnost studenta prorektora Sveučilišta u Zagrebu.⁶ Potom, u proljeće 1971. godine dolazi do izbora novoga, nacionalno opredijeljenoga studentskoga vodstva na čelu s Draženom Budišom (student filozofije i sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu)⁷ kao predsjednikom Saveza studenata grada Zagreba i Antom Paradžikom (student na Pravnome fakultetu u Zagrebu)⁸ kao predsjednikom Saveza studenata Hrvatske koji je okupljao predstavnike svih hrvatskih visokoškolskih centara.⁹ Prije njihova izbora, dotadašnje studentsko vodstvo i razne studentske organizacije osporavali su izbor Ivana Zvonimira Čička na mjesto studentskoga prorektora, optužujući ga zbog povezanosti s Katoličkom Crkvom, odnosno kao kleronacionalista.¹⁰

Kao znak potpore reformističkom političkom vodstvu u Hrvatskoj studenti su tijekom 1971. godine organizirali masovne mitinge i javne tribine, a 22. studenoga te godine donesena je odluka o općem studentskom štrajku na Sveučilištu u Zagrebu. Taj studentski štrajk, koji je trajao do 3. prosinca, Josip Broz Tito¹¹ ocijenio je kao „dugo i pomno pripremanu kontrarevolucionarnu akciju koju su potakli određeni inozemni krugovi“.¹² U govo-

⁴ *Sveučilište u Zagrebu*, ur. Davor Delić i dr. (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, 1979), str. 80-81.

⁵ Ivan Zvonimir Čičak, hrvatski političar i publicist (Zagreb, 10. kolovoza 1947.). Vidjeti opširnije: „Čičak, Ivan Zvonimir“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 28. rujna 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13360>.

⁶ Miroslav Akmadža, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće“, *Časopis za suvremenu povijest* 44, br. 3 (2012): str. 604.

⁷ Dražen Budiša, hrvatski političar (Drniš, 25. srpnja 1948.). Vidjeti opširnije: „Budiša, Dražen“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 28. rujna 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9993>.

⁸ Ante Paradžik, hrvatski političar (Pregrada, Bosna i Hercegovina, 10. veljače 1943. – Zagreb, 21. rujna 1991.). Vidjeti opširnije: „Paradžik, Ante“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 28. rujna 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46591>.

⁹ Ivica Sušak, „Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma“, *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave* 8, br. 3 (2008): str. 773-774.; Velimir Veselinović, „Politička djelatnost Ante Paradžika“, *Analitičko društvo: časopis za politologiju* 12, br. 1 (2016): str. 135.

¹⁰ Akmadža, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće“, str. 604.

¹¹ Josip Broz Tito, političar i državnik (Kumrovec, 7. svibnja 1892. – Ljubljana, 4. svibnja 1980.). Vidjeti opširnije: „Broz, Josip – Tito“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 28. rujna 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758>.

¹² Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 470.

rima na mitinzima i tribinama, preko studentskih listova i letaka koje su dijelili na fakultetima, visokim školama i u studentskim domovima, ispisivanjem parola na javnim mjestima (trgovi i ulice, zgrade, tramvajske stanice), studenti su promovirali ideje o nacionalnoj ravnopravnosti i što većoj hrvatskoj autonomnosti u okviru jugoslavenske države. Među ostalim, poticaj tomu bila je i rasprava o amandmanima na hrvatski Ustav koja je bila ključno pitanje ujesen 1971. godine. Njima se trebalo odlučiti kako će Hrvatska biti definirana (kao nacionalna država ili na neki drugi način), pitanje samoodređenja naroda, imena službenoga jezika, glavnoga grada Republike i himne.¹³ U studentskim su istupima tražene i promjene u vanjskotrgovinskom i deviznom sustavu kako bi devize „ostajale onima koji ih privređuju”, te reforme u vojsci.¹⁴ Studentski vođe često su sudjelovali na osnivačkim skupštinama ogranaka Matice hrvatske, a najistaknutiji njezini članovi istodobno su gostovali na studentskim tribinama.¹⁵ Podrška od članova Matice hrvatske sveučilištarcima bila je od velike važnosti, jer su duga tradicija postojanja i široko razgranana mreža organizacija (ogranaka) po cijeloj Hrvatskoj pridonijeli njezinu etabriranju kao svojevrsnog predvodnika šire grupe nepolitičkih, kulturno-znanstvenih institucija i društava u zalaganju za daljnju liberalizaciju i društveno-ekonomske reforme u Hrvatskoj.¹⁶

Slom hrvatskoga proljeća i represija nad njegovim sudionicima uslijedili su početkom prosinca 1971. godine, nakon 21. sjednice Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Titovoj rezidenciji u Karađorđevu. Hrvatsko je političko vodstvo smijenjeno i onemogućeno u svakom javnom djelovanju. Na dan održavanja 23. sjednice Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske u Zagrebu 12. prosinca 1971. na kojoj je hrvatsko političko vodstvo formalno podnijelo ostavku, studenti su organizirali niz akcija kojima mu je davana javna podrška. Izvještaj o tome dan poslije sastavio je Republički sekretarijat za unutrašnje poslove. Prema tom izvještaju, u jutarnjim satima oko 1000 studenata okupilo se u trima studentskim domovima u Zagrebu, te potom krenulo prosvjedovati pred zgradom CK SKH, u čemu ih je spriječila policija. Pri okupljanju u studentskim domovima studenti su izvikivali i po zidovima ispisivali parole podrške Savki Dabčević-Kučar, Miki Tripalu, Peri Pirkeru i drugim smijenjenim političkim vođama. Istog dana poslijepodne petstotinjak njih prosvjedovalo je na glavnome zagrebačkom trgu, gdje su također izvikivali i na javnim mjestima lijepili parole, te raspačavali ručno pisane letke. Prema izvještaju, tog je dana

¹³ Veselinović, „Politička djelatnost Ante Paradžika”, str. 136. O temi ustavne reforme iz 1971. godine vidjeti opširnije npr. zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 4. veljače 2007., u prigodi obilježavanja 35. obljetnice hrvatskoga proljeća i 80. obljetnice rođenja Mike Tripala: *Primjena federalnog načela i pouke ustavne reforme 1971.*, ur. Branko Smerdel (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo”, 2007). Zbornik je i mrežno dostupan na: <https://tripalo.hr/wp-content/uploads/2015/10/PRIMJENA-FEDERALNOG-NA%C4%8CELA-I-POUKE-USTAVNE-REFORME-1971..pdf>.

¹⁴ Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 468.; Akmadža, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”, str. 606.

¹⁵ Veselinović, „Politička djelatnost Ante Paradžika”, str. 135.

¹⁶ Vidjeti npr.: Šušak, „Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma”, str. 774-777.; Tomislav Brandolica i Filip Šimetin Šegvić, „Historiografija i popularna historija u vrijeme hrvatskoga proljeća”, *Časopis za suvremenu povijest* 51, br. 3 (2019): str. 718-720.; Hrvoje Klasić, „Djelatnost Matice hrvatske na području grada Siska tijekom Hrvatskog proljeća”, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 38, br. 1 (2006): str. 279.

privedeno dvadesetak osoba, a u rastjerivanju prosvjednika policija je „upotrijebila gumene palice“. Osim djelatnika Službe javne sigurnosti Zagreb, za sprječavanje prosvjeda angažirano je i 812 policijskih djelatnika s terena.¹⁷

Istaknuti članovi Matice hrvatske (Marko Veselica, Vlado Gotovac, Šime Đodan, Hrvoje Šošić, Jozo Ivičević Bakulić, Franjo Tuđman),¹⁸ te studentski vođe na montiranim su sudskim procesima osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne i gubitak građanskih prava.¹⁹ Od članova Matice hrvatske najveću je kaznu dobio Marko Veselica koji je osuđen na sedam godina zatvora i dodatne četiri godine zabrane javnog istupanja.²⁰ Sekretarijat javne sigurnosti grada Zagreba podnio je 11. prosinca 1971. okružnom javnom tužiocu u Zagrebu kaznenu prijavu protiv vođa studentskoga pokreta Ivana Zvonimira Čička, Dražena Budiše, Ante Paradžika i Gorana Dodiga zbog neprijateljske propagande i kaznenoga djela „protiv naroda i države kontrarevolucionarnim napadom na državno i društveno uređenje“. Među ostalim, teretilo ih se da su „govorom i napisom“ poticali na „nasilnu i protustavnu promjenu društvenog i državnog uređenja“, „razbijanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije“, te „potkopavanje ekonomske osnovice socijalističke izgradnje“. Sva su četvoriца osuđena: Dražen Budiša na četiri, Ivan Zvonimir Čičak i Ante Paradžik na tri, a Goran

¹⁷ HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (dalje u bilješkama: SDS RSUP SRH). Unutarnja problematika, Informacija RSUP-a SRH o događajima vezanim za 23. sjednicu CK SKH, broj: SP 89 od 13. prosinca 1971., šifra 016.1/4-25. Usp. Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Školska knjiga – Hrvatski institut za povijest, 2006), str. 453-455.

¹⁸ Marko Veselica, hrvatski ekonomist i političar (Glavice pokraj Sinja, 9. siječnja 1936. – Zagreb, 17. veljače 2017.); Vlado Gotovac, hrvatski književnik i političar (Imotski, 18. rujna 1930. – Rim, 7. prosinca 2000.); Šime Đodan, hrvatski ekonomist i političar (Rodaljice pokraj Benkovca, 27. prosinca 1927. – Dubrovnik, 2. prosinca 2007.); Hrvoje Šošić, hrvatski ekonomist i političar (Osijek, 16. lipnja 1928. – Zagreb, 4. srpnja 2012.); Jozo Ivičević Bakulić, publicist (Vis, 21. siječnja 1930.); Franjo Tuđman, hrvatski povjesničar, političar i državnik (Veliko Trgovišće, 14. svibnja 1922. – Zagreb, 10. prosinca 1999.). Vidjeti opširnije: „Veselica, Marko“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64385>; „Gotovac, Vlado“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22850>; „Đodan, Šime“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16910>; „Šošić, Hrvoje“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59801>; „Ivičević Bakulić, Jozo“, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=60031>; „Tuđman, Franjo“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. kolovoza 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62628>.

¹⁹ Katarina Spehnjak i Tihomir Cipek, „Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990.“, *Časopis za suvremenu povijest* 39, br. 2 (2007): str. 281.; Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 470.; Jill Irvine, „Hrvatsko proljeće i raspad Jugoslavije“, *Političke analize* 2, br. 7 (2011): str. 28.; Akmadža, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće“, str. 608.; usp. HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Krivična prijava SJS Zagreb protiv Marka Veselice, Vladimira Veselice, Šime Đodana, Ante Bušića, Vlade Gotovca, Hrvoja Šošića, Jozeta Ivičevića-Bakulića, Jure Jurasca, Ante Glibote, Ante Bačića, Vlatka Pavletića, Franje Tuđmana i Zvonka Komarice, te kronologija operativnih podataka SDS-a Zagreb za te osobe, šifra 016.1/4-41.

²⁰ Ljubo Jurčić, „In memoriam dr. sc. Marko Veselica (9. 1. 1936. – 17. 2. 2017.)“, *Ekonomski pregled* 68, br. 1 (2017): str. 112.

Dodig na jednu godinu strogog zatvora.²¹ Kazneni progon protiv njih četvorice primjer je represije koja je uslijedila potkraj 1971. i tijekom 1972. godine nad pripadnicima studentskoga pokreta, odnosno hrvatskoga nacionalnoga pokreta u cjelini. Rezultirala je s više stotina osuda za političke prekršaje te čistkama više tisuća članova Saveza komunista Hrvatske. U gradivu Službe državne sigurnosti za Hrvatsku sadržano je više od tisuću stranica preslika vezanih uz takve optužnice i kaznene prijave.²²

Organizacija i metode rada Službe državne sigurnosti potkraj 60-ih i početkom 70-ih godina 20. st.

Oblikovanje sigurnosno-obavještajnog sustava komunističke Jugoslavije započelo je u sklopu partizanskog pokreta 1941. godine, a formalnim datumom osnivanja obavještajne službe smatra se 13. svibnja 1944., kada je osnovano Odjeljenje za zaštitu naroda (OZNA). Nakon donošenja Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije 31. siječnja 1946. započela je njezina reorganizacija razdvajanjem na civilnu i vojnu službu. Dio OZNA-e, Odsjek II koji se bavio sigurnosnom i protuobavještajnom djelatnošću, preimenovan je u Upravu državne bezbjednosti (UDBA) i 13. ožujka 1946. iz Ministarstva narodne obrane FNRJ prešao u Ministarstvo unutrašnjih poslova FNRJ.²³ Nakon Četvrtog plenuma Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije, održanog 1. srpnja 1966. na Brijunima (Brijunski plenum), UDBA za Hrvatsku djeluje pod imenom Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH (SDS RSUP SRH), a posredno je bila podređena Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove (SSUP). Sve do tada bila je u isključivoj nadležnosti saveznih tijela. Nakon Brijunskoga plenuma proveden je preustroj. Ustroj republičkih centara i središnjica SDS-a bio je preslika ustroja saveznoga SDS-a. Organizacijsku mrežu razvijao je preko republičkih sekretarijata za unutrašnje poslove (RSUP), a oni svoju preko središnjica SDS-a i njihovih ispostava.²⁴

²¹ Usp. HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Akcija „Tuškanac” – Kaznene prijave Sekretarijata Javne sigurnosti Zagreb protiv Ivana Zvonimira Čička, Dražena Budiše, Ante Paradžika i Gorana Dodiga, optužnica Javnog tužilaštva protiv tih osoba, pregled svjedoka, te završne riječi branitelja (Glowacki dr. Ive, Očić dr. Matije, Šimatović Slavka i Gruičić Ladislava) i optuženih, šifra 016.1/4-43.

²² Usp. HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Krivične prijave (Centar SDS Zagreb – 22. kolovoza 1972.), šifra 016.1/4-40.1.; Krivične prijave (SJS Zagreb – 10. veljače 1972.), šifra 016.1/4-40.2.; Optužnica Okružnog JT Zagreb protiv Stjepana Sučića, Veljka Božikova, Ferde Bušića, Davorina Pamića, Krešimira Martinca, Renea Hološa i Krešimira Ganze; Pojedinačne optužnice Javnog tužilaštva protiv Muje Krasniqia, Predraga Raosa, Petra Petrića, Vjekoslava Čule, Mije Jukića, Ivana Marohnića i Marka Benakovića; Prijedlog SDS Zagreb za pokretanje krivičnog postupka protiv Ljerke Mintas, Muje Krasniqia, Predraga Raosa, Ivana Borasa, Jure Burića, Ivana Kolobarića i Mije Jukića, šifra 016.1/4-42.

²³ Zdenko Radelić, „KPJ i sigurnosno-obavještajni sustav u Hrvatskoj (1941. – 1951.)”. *Historijski zbornik* 68, br. 1 (2015): str. 96. Za potpuniji pregled vidjeti: Zdenko Radelić, *Obavještajni centri, Ozna i Udba u Hrvatskoj (1942. – 1954.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019) i Zdenko Radelić, *Obavještajni centri, Ozna i Udba u Hrvatskoj (1942. – 1954.): Kadrovi* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019).

²⁴ Diana Mikšić, „HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske”, u *Iseljeništvu. Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić

U Beogradu je 17. siječnja 1967. održan sastanak pomoćnika saveznog i republičkih sekretara za unutrašnje poslove kako bi se nakon višemjesečnoga rada na reorganizaciji utvrdilo radno, organizacijsko i kadrovske stanje. Među ostalim, utvrđena je potreba izrade zajedničke univerzalne decimalne klasifikacije za sređivanje i odlaganje dokumentacije. U to vrijeme kadar SDS-a u šest jugoslavenskih republika činila su 1893 radnika (Srbija – 711, Hrvatska – 520, Slovenija – 184, BiH – 260, Makedonija – 144, Crna Gora – 74). Tada je djelovalo 38 centara SDS-a, od čega u Hrvatskoj njih sedam: Bjelovar, Karlovac, Osijek, Pula, Rijeka, Split i Zagreb.²⁵ U kasnijem je razdoblju broj centara povećan. Primjerice, prema Pravilniku koji je 20. prosinca 1978. donio republički sekretar za unutrašnje poslove Zlatko Uzelac, poslovi Službe državne sigurnosti za Hrvatsku obavljali su se u sljedećim organizacijskim jedinicama: Odjel za obradu unutrašnjeg neprijatelja (I odjel), Odjel za obradu neprijateljske emigracije (II odjel), Odjel za obradu obavještajnih aktivnosti (III odjel), Odjel za operativno-tehničke poslove (IV odjel), Odjel za poslove evidencije, statistike i dokumentacije (V odjel), Odjel za osiguranje ličnosti i objekata (VI odjel), Odjel za analitičke poslove (VII odjel), Samostalni odsjek za obrambene pripreme (VIII odsjek), Centar SDS-a Bjelovar, Centar SDS-a Gospić, Centar SDS-a Karlovac, Centar SDS-a Osijek, Centar SDS-a Pula, Centar SDS-a Rijeka, Centar SDS-a Sisak, Centar SDS-a Split, Centar SDS-a Varaždin i Centar SDS-a Zagreb.²⁶

Pravilima Službe državne sigurnosti od 30. siječnja 1967. kao njezina temeljna djelatnost naznačeno je „prikupljanje, dokumentiranje, evidentiranje i analiziranje podataka i drugih obavijesti u cilju otkrivanja i sprječavanja tajne i organizirane neprijateljske djelatnosti stranih obavještajnih službi, jugoslavenske emigracije, pojedinaca, grupa i organizacija u zemlji i inozemstvu usmjerenih na potkopavanje ili rušenje ustavom utvrđenoga poretka”.²⁷ U travnju te godine savezni sekretar za unutrašnje poslove SFRJ Milan Mišković donio je Obaveznu instrukciju o međusobnoj suradnji službi javne i državne sigurnosti na osnovi koje je služba javne sigurnosti, među ostalim bila obvezna službi državne sigurnosti dostavljati:

- podatke do kojih dolazi obavljajući poslove otkrivanja i sprječavanja kaznenih djela usmjerenih na ugrožavanje ili rušenje ustavom utvrđenog poretka ili drugih kaznenih djela na kojima bi se svojim sredstvima i metodama trebala angažirati i služba državne sigurnosti
- podatke o pojavama narušavanja javnoga reda i mira u slučajevima demonstracija, skupova i neprijateljskih istupa na nacionalističkim, šovinističkim, vjerskim i slič-

(Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015), str. 406.; Christian Axboe Nielsen, „Decentralizacija organa unutarnjih poslova u SR Hrvatskoj”, *Politička misao: časopis za politologiju* 57, br. 3 (2020): str. 179-186.

²⁵ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Zabilježka sa sastanka pomoćnika saveznog i republičkih sekretara za unutrašnje poslove održanog u Beogradu 17. siječnja 1967. godine, šifra 31/3-5.

²⁶ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Pravilnik RSUP-a SRH o unutrašnjoj organizaciji i načinu rada Službe državne sigurnosti, Zagreb, 1978., šifra 31/44, I. dio, 1. predmet.

²⁷ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Pravila Službe državne sigurnosti, 30. siječnja 1967., šifra 31/28. Dokument je objavljen u: *Predpisi o metodah in sredstvih dela Udbe in Kosa = Propisi o metodama i sredstvima rada Udbe i Kosa 1944. – 1990.*, prir. Roman Leljak (Radenci: Društvo za raziskovanje zgodovine, 2016), str. 371-415.

nim osnovama, pojave letaka i parola neprijateljskoga sadržaja, zlouporabe vjerskih skupova u političke svrhe i slično.²⁸

Na osnovi spomenutih Pravila od 30. siječnja 1967. načelnik saveznog SDS-a donio je 13. veljače 1969. Uputstvo za klasifikaciju u prikupljanju, evidentiranju i dokumentalističkoj obradi podataka i u izvještavanju u Službi državne sigurnosti, kojim je utvrđena i klasifikacijska shema glavnih grupa radnji, mjera, metoda i izvora podataka SDS-a.²⁹ Republičke službe državne sigurnosti klasifikaciju podataka utvrđenu tim Uputstvom bile su obvezne primjenjivati samo u izvještajima koje su dostavljale saveznom SDS-u, te pri sastavljanju evidencijskog lista za evidencije osoba koje se ustrojavaju i vode u saveznom SDS-u. Ne odstupajući bitno od tog Uputstva, Služba državne sigurnosti za Hrvatsku izradila je vlastitu klasifikacijsku shemu (Klasifikacijska shema i kodeks za obradu informacija SDS RSUP-a SRH) koja je bila u primjeni od 1. siječnja 1970.. Taj je dokument važan jer su u njemu detaljnije obrazloženi postupci SDS-a koji su primjenjivani i tijekom operativne obrade nad studentima i profesorima Sveučilišta u Zagrebu. Klasifikacijskom shemom utvrđeno je pet kategorija kombinirane primjene postupaka SDS-a:

1. *akcija*: samostalni operativni zahvat s kombinacijom više mjera i radnji radi postizanja određenog operativnog rezultata, npr. fizički ulazak u neku instituciju i sl.,
2. *obrada*: primjena svih radnji i mjera u slučaju ustanovljenoga tajnog i organiziranog neprijateljskog djelovanja pojedinca, grupe, organizacije ili institucije radi demantiranja neprijateljske djelatnosti i njezina sprječavanja,
3. *prethodna obrada*: primjena radnji i mjera u određenom roku radi potvrđivanja podataka o neprijateljskoj djelatnosti i formiranju dosjea za osobu ili objekt, odnosno odbacivanja sumnji i uništavanje materijala – „Predmet u prethodnom radu” (PPR),
4. *provjeravanje prvih podataka o mogućoj neprijateljskoj djelatnosti*: primjena određenih radnji i mjera radi utvrđivanja u određenom roku jesu li podatci dovoljno osnovani za formiranje predmeta u prethodnom radu ili ih treba odbaciti – „Početna informacija” (PI),
5. *upis u operativni indeks*.

Osnovne operativne radnje i mjere predviđene tom klasifikacijskom shemom jesu:

- informativni razgovor
- provjeravanje
- praćenje i promatranje (praćenje, promatranje, zasjeda, opća kontrola kretanja – putovanja, ustanovljivanje i raščišćavanje veza)
- tajna premetačina (prostorije, prtljaga, prijevozna sredstva)
- rad sa suradnikom (angažiranje suradnika, reaktiviranje suradnika, upućivanje suradnika na kontakt u inozemstvo s objektom obrade)

²⁸ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Obavezna instrukcija Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove o međusobnoj suradnji Javne i Državne sigurnosti, 1967., šifra 31/4.

²⁹ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Uputstvo Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove za klasifikaciju u prikupljanju, evidentiranju i dokumentalističkoj obradi podataka i u izvještavanju u Službi državne sigurnosti, Beograd, Str. pov. br. 1471 od 13. veljače 1969., šifra 31/31 (str. 31 – 38).

- plasiranje informacija i dezinformacija (kroz dvojni kombinaciju, preko drugih suradnika, preko drugih osoba, tehničkim sredstvima, sredstvima javnog komuniciranja)
- rekonstrukcija (putovanja, odnosno kretanja i kontaktiranja; pojava i događaja)
- obavijesti ili upozorenja (obavijesti ili upozorenja, raščišćavanje ili presijecanje veza)
- posebne protumjere (kontrapropaganda, psihološki pritisak, kompromitacija, izazivanje razdora).

Nadalje, kao operativno-tehničke radnje i mjere predviđene su:

- kontrola pošte (pisma, paketi)
- kontrola sredstava za vezu
- ozvučenje (prostorija – stalno, privremena i povremena ozvučenja)
- otvaranje brava (uzimanje otisaka ključeva, otvaranje kasa i trezora)
- uporaba kemijskih, grafičkih i drugih sredstava i postupaka (kemijska sredstva protiv osoba, tajni indigo, dokumentne tehnike, poligraf, kriminalističke tehnike, tajni pretinci, dešifriranje priopćenja)
- uporaba fotosredstava (tajno fotografiranje, tajno izuzimanje građe s fotografiranjem i fotokopiranjem).³⁰

Opisane operativne radnje i mjere na određeni su način bilježene kroz dokumentaciju nastalu radom operativnih jedinica SDS-a, odnosno operativnih radnika kao pojedinaca čineći tzv. „aktualni dokumentacijski fond”. Prema utvrđenim pravilima dokumentacija je redovito komisijski pregledavana, pri čemu je dio uništavan, a dio odabiran za trajno čuvanje u tzv. arhivskom dokumentacijskom fondu. U smislu internih akata SDS-a, arhivski dokumentacijski fond činio je „arhivsku gradju službe državne bezbednosti u kojoj se nalaze materijali na kojima je rad službe završen ili za duže vremena prekinut, dakle svi oni materijali sa podacima o delatnosti neprijatelja i o radu službe koji nemaju aktuelnog operativnog značaja za obavljanje poslova službe državne bezbednosti”. Drugim riječima, arhivsko gradivo službe u pravilu su činili „samo arhivski fondovi, tj. ona dosjea lica i objekata na kojima je služba radila i uspješno završila posao i koji se prema tome više neće pojavljivati kao značajni za aktuelnu delatnost službe, osim u izvesnim analitičkim izučavanjima ili u izučavanju historijata službe”.³¹ Jedna od takvih arhivskih cjelina dokumentira tijek provedbe operativne obrade „Tuškanac” nad studentima i profesorima Sveučilišta u Zagrebu početkom 70-ih godina prošloga stoljeća zbog optužbi za nacionalističke i neprijateljske istupe protiv komunističkog režima u Hrvatskoj.

³⁰ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Klasifikacijska shema i kodeks za obradu informacija SDS RSUP-a SRH, Zagreb, 1969., šifra 31/79.

³¹ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, Sistem informacija i dokumentacije u Službi državne sigurnosti, Beograd, 1975., šifra 31/32 (str. 74 – 94). Riječ je o obrazovnom materijalu koji je za potrebe polaznika Centra za stručno obrazovanje kadrova SDS-a pri Saveznome sekretarijatu za unutrašnje poslove u Beogradu 1969. godine sastavio Ivan Nahtigal. Materijal se odnosi na primjenu spomenutog Uputstva za klasifikaciju u prikupljanju, evidentiranju i dokumentalističkoj obradi podataka i u izvještavanju u Službi državne bezbednosti, Str. pov. br. 1471 od 13. veljače 1969. koje je donio načelnik SDS-a Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove.

SDS - CENTAR OSIJEK

31

(linija rada)

(operativni radnik)

P R I J E D L O G

za primjenu tajnog praćenja lica, osmatranja objekta (član 72) izvršenje tajnog pretresa u zemlji, inozemstvu i DKP (član 75) fotodokumentovanja (član 69) i identifikaciju lica (član 82) Pravila o radu Službe državne sigurnosti.

Lice-objekt _____
(Prezime, očevo ime i ime)

_____, _____
(datum i mjesto rođenja) (državljanstvo)

_____, _____
(nacionalnost) (zanimanje)

(prebivalište ili boravište, adresa stanovanja)

(adresa zaposlenja)

_____, _____
(prevozno sredstvo i broj) (posebna obilježja i

sklonosti lica)

Cilj _____

Posebne mjere _____

Vrijeme trajanja _____

Osijek, _____ NAČELNIK OPERATIVNOG ODJELA
Budić Branko

N A L O G

Na osnovu člana _____ Pravila o radu SDS, odobravam izvršenje primjene predloženih mjera i radnji. _____

Osijek, _____ NAČELNIK CENTRA DS
Ratomir Majstorović

2

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
REPUBLIČKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
SLUŽBA DRŽAVNE SIGURNOSTI

Broj:

Zagreb.

PRIJEDLOG

Na osnovu uvida u zahtjev — kojeg je dostavila SDS RSUP (PSUP)
predlažem da se nad:, a kojeg SDS RSUP (PSUP)
vodi u obradi uvede tajna kontrola telefonskih razgovora — tajna kontrola poštanskih pošiljaka.

Razlozi za primjenu mjere — saznanja SDS-a o dosadašnjem neprijateljskom radu:

Provjerio sam i konstatiram da se ne radi o osobi za koju bi trebalo tražiti odobrenje za primjenu
ove mjere od Republičkog savjeta za zaštitu ustavnog poretka.

RUKOVODILAC SDS-a
RSUP-a:

Na osnovu člana 261. Ustava SRH, čl. 35. Zakona o organima unutrašnjih poslova, čl. 20. Zakona o osnovama sistema državne sigurnosti, te člana 66. Pravila o radu Službe državne sigurnosti, donosim

RJEŠENJE

o primjeni operativno-tehničke mjere TAJNE KONTROLE TELEFONSKIH RAZGOVORA
TAJNE KONTROLE POŠTANSKIH POŠILJAKA nad:

1. Ime, očevo ime i prezime,
Adresa stanovanja,
Telefonski broj koji se stavlja pod kontrolu,
Nacionalnost,
Državljanstvo,
Školska sprema,
Radno mjesto,
Organizacija ili ustanova gdje radi
2. Procjena: koja se saznanja očekuju primjenom predložene mjere:
 3. Operativna saznanja i dokumentacija — što se dobiju primjenom navedene mjere moraju se odmah dostavljati nadležnoj SDS RSUP (PSUP) u,
 4. O rezultatima primjene navedene mjere povremeno me pismeno obavještavati, a kada nestanu sigurnosni razlozi za njenu primjenu odmah podnijeti zahtjev za ukidanje mjere.
 5. Sastavni dio ovog rješenja su:
 - a) Kopija dokumenta iz kojeg se vidi da je imenovani u odgovarajućoj SDS RSUP ili PSUP zaveden u obradu.
 - b) Zahtjev kojim odgovarajuća SDS RSUP ili PSUP traži primjenu mjere na području naše Republike.
 6. Operativno-tehnička mjera primjenjivat će se od,
do

Napisano u 2 primjerka.

Dostavljeno:

1. IV odjelu SDS RSUP-a
2. Centru SDS RSUP-a

REPUBLIČKI SEKRETAR

30

CENTAR SDS

UPITNICA ZA EVIDENCIJU a) SURADNIKA
b) OPERATIVNE VEZE

1.	Pseudonim	
2.	Državljanstvo	
3.	Država	boravka
		prebivališta
4.	Godina pridobivanja	
5.	Linija rada: - unutrašnji neprijatelj - neprijateljska emigracija - strane obavještajne službe - terorizam	
6.	Operativni radnik koji ga drži na vezi	
7.	Razlog i datum prekida suradnje	

Operativni radnik:

Načelnik Centra:

13

Slike 1-4. Primjeri standardiziranih obrazaca Služba državne sigurnosti za odobravanje operativne obrade nad osobama, primjene mjera tajne kontrole telefona (TKT) i poštanskih pošiljki (TKPP), te evidenciranje suradnika i operativnih veza (HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, oznaka 31/261)

Operativna obrada „Tuškanac”

Situaciju na Sveučilištu u Zagrebu Služba državne sigurnosti za Hrvatsku intenzivno je pratila još od sredine 1968., nakon izbijanja studentskih demonstracija u Beogradu 2. lipnja te godine, čiji su se utjecaji proširili i na druge republike.³² Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove SFRJ tada je svakodnevno slao informacije o aktivnostima u Beogradu republikim službama državne sigurnosti, s uputama o mjerama koje je potrebno poduzeti. Republičke su službe međusobno razmjenjivale informacije o konkretnim studentskim aktivnostima (mitinzi, tribine, pisanje studentskih listova, pisanje parola, raspačavanje letaka) i njihovim sudionicima. Sa svrhom praćenja događanja među studentima na Sveučilištu u Zagrebu, Centar SDS-a Zagreb te je godine poduzeo niz operativnih mjera (praćenje; snimanje govora na javnim skupovima; fotografitiranje; prislušivanje telefona; kontrola poštanskih pošiljki svih studentskih domova, fakulteta, Studentskog centra, Matice iseljenika Hrvatske, Matice hrvatske, Instituta za historiju radničkog pokreta; informativni razgovori u Službi). Za određeni broj profesora i studenata formirani su dosjei i „predmeti u prethodnom radu zbog neprijateljske djelatnosti povodom studentskih demonstracija”.³³

Pojedine profesore i studente Sveučilišta u Zagrebu Služba državne sigurnosti za Hrvatsku pratila je u sklopu operativne obrade „Klek”, usmjerene protiv potpisnika i podupiratelja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. godine.³⁴ Početkom veljače 1971. godine Služba je pokrenula novu operativnu obradu pod nazivom „Tuškanac” (ime zagrebačkoga rezidencijalnog naselja i prirodne park-šume), uz obrazloženje da se u tijeku dotadašnje obrade „pokazalo da se metode rada Čička i njegovih istomišljenika nakon njegova izbora za studenta prorektora zagrebačkoga sveučilišta razlikuju od metoda rada ostalih osoba iz obrade ‘Klek’”. Uz Ivana Zvonimira Čička, tom je operativnom obradom početno bilo obuhvaćeno još 17 osoba „koje su mu pružile podršku na tom položaju”.³⁵ Operativnim planom Centra SDS-a Zagreb za 1972. godinu, a, s obzirom na „uočenu nacionalističko-šovinističku-separatističku djelatnost” u prethodnom razdoblju, planirana je obrada nad 51 osobom, uglavnom studentima, ali i srednoškolicima, nastavnicima u školama i asistentima na fakultetima. Nadalje, „za informativni razgovor u svrhu presijecanja neprijateljske aktivnosti, raščišćavanja nejasnih detalja i angažiranja lica za saradnju” predviđeno je još 65 studenata. Kao i prije, planirana je primjena metoda praćenja, pretresa i ozvučenja stanova i uredskih prostora, te pregledavanje pošte.³⁶

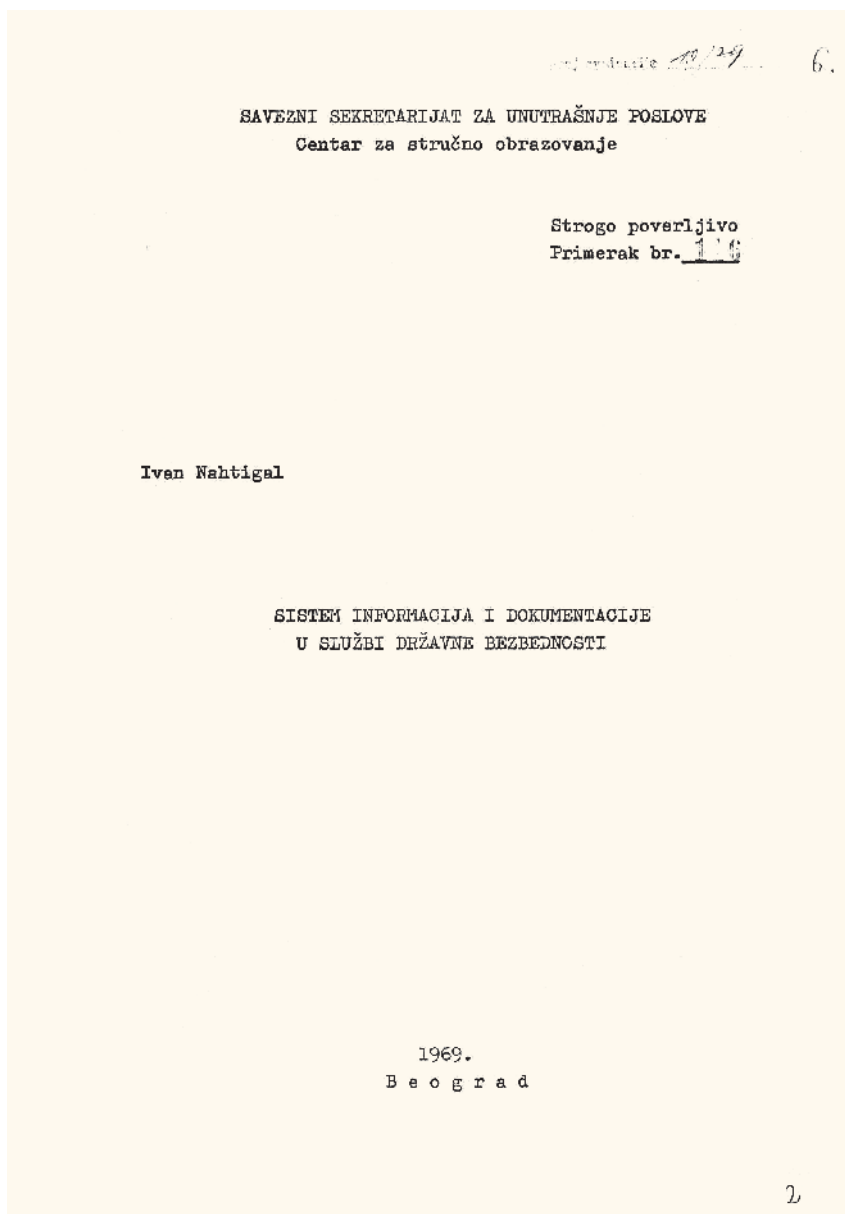
³² Berislav Jandrić, „Prilog proučavanju studentskih demonstracija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1968.”, *Časopis za suvremenu povijest* 34, br. 1 (2002): str. 11-40.

³³ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Studentske demonstracije 1968. – depeše SSUP-a, šifra 016.1/1; Studentske demonstracije na beogradskom univerzitetu i odraz tih demonstracija na studentska previranja u Zagrebu, šifra 016.1/2; Saznanja o studentskom štrajku u SR Hrvatskoj, šifra 016.1/3.

³⁴ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Akcija „Klek” – razrada s ciljem otkrivanja autora letaka „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika” 1967/1968. godine, šifra 017/12.

³⁵ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Obrada „Tuškanac” – plan operativnih mjera i sredstava Službe državne sigurnosti u 1971. godini, šifra 016.1/4-1.

³⁶ HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, Obrada „Tuškanac” – operativni plan za 1972. godinu, šifra 016.1/4-3.

Slika 5. Naslovnica priručnika (obrazovnog materijala) koji je za potrebe polaznika Centra za stručno obrazovanje kadrova Službe državne sigurnosti pri Saveznome sekretarijatu za unutrašnje poslove u Beogradu 1969. godine sastavio Ivan Nahtigal. Materijal se odnosi na primjenu Uputstva za klasifikaciju u prikupljanju, evidentiranju i dokumentalističkoj obradi podataka i u izvještavanju u Službi državne bezbednosti od 13. veljače 1969. godine koje je donio načelnik SDS-a Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove (HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, oznaka 31/32)

Tijekom provedbe operativne obrade „Tuškanac” prikupljena je i kreirana vrlo opsežna dokumentacija koju je Služba državne sigurnosti za Hrvatsku izvorno oblikovala u posebnu tematsku jedinicu označenu šifrom 016.1/4. unutar tematske cjeline „Terorizam”, odnosno podcjeline „Ostali oblici subverzivne djelatnosti”. Riječ je o planovima operativnih mjera, raznim operativnim izvještajima, kronologijama događaja, preslikama zapisnika i prijepisima zvučnih snimki javnih tribina i sastanaka studentskih organizacija (Savez studenata Hrvatske, Savez studenata grada Zagreba, Osnivačka skupština Kluba duvanjskih studenata „Tomislav” u Zagrebu 18. travnja 1971., Osnivački sabor Zavičajnog kluba Kuprešaka u listopadu 1971., skupovi studenata na Filozofskom, Prirodoslovno-matematičkom, Pravnom i Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, zborovi studenata u studentskim domovima u Zagrebu) tijekom 1971. godine na kojima su zabilježeni „negativni i nacionalistički istupi”. Također, sadržani su prijepisi zvučnih snimki intervjua studentskih predstavnika sa stranim novinarima, izvadci iz stranoga tiska o studentskim događanjima u Hrvatskoj, službene bilješke o informativnim razgovorima s više od dvjesto osoba obavljenima u Centru SDS Zagreb, preslike optužnica i kaznenih prijava, anonimna pisma i letci, izvještaji o pregledu materijala oduzeta pri premetačinama stanova i uredskih prostorija, te drugi materijali na čiji sadržaj upućuje izvadak iz popisa sastavljenog za potrebe primopredaje gradiva Hrvatskome državnom arhivu koja je realizirana u rujnu 2015. godine.

Tablica 1. Popis gradiva sadržanog u tematskom dosjeu o operativnoj obradi „Tuškanac” (izvadak iz primopredajnog popisa iz 2015. godine)³⁷

Oznaka	016.1/4				
Naziv cjeline	Akcija „Tuškanac” – Neprijateljski i nacionalistički istupi studenata i drugih osoba iz vremena „masovnog pokreta” 1971. g. u SR Hrvatskoj				
Red. br. predmeta	Naziv predmeta	Oznaka tajnosti	Klasa/Ur.broj	Datum nastanka	Broj str. + prilog
1.	Obrada „Tuškanac”, plan operativnih mjera i sredstava službe DS u 1971. godini			27. 08. 1971.	11
2.	Zapisnik s radnog sastanka po „Tuškancu”				37
3.	Operativni plan za 1972. godinu			07. 01. 1972.	9
4.	Plan operativno-preventivno-represivnih mjera uoči 10. 4. 1972. godine		II-3912/72		15
5.	Akcija „Split-2”	Str. pov.			21
6.	Dopisi				6

³⁷ Tematski dosje o operativnoj obradi „Tuškanac” je nakon preuzimanja u Hrvatski državni arhiv digitaliziran. U stupcu o broju stranica pojedinoga predmeta naveden je ažuriran podatak o broju digitalnih snimki (stranica).

Red. br. predmeta	Naziv predmeta	Oznaka tajnosti	Klasa/ Ur.broj	Datum nastanka	Broj str. + prilog
7.	Magnetofonski snimci intervjua Dražena Budiše i Čičak Zvonimira sa engleskim novinarom, dne 14. 4. 1971., izvadci iz stranih novina o „studentskim događajima” i spisak stranih novinara prisutnih na suđenju studentskim „liderima” / Budiši i dr.				40
8.	Magnetofonski snimci neprijateljskih i nacionalističkih istupanja na skupovima studenata Filozofskog, Prirodoslovno-matematičkog, Pravnog i Ekonomskog fakulteta u Zagrebu tokom 1971. g. (Dražen Budiša, Zvonimir Čičak, Paradžik Ante, Dodig Goran, Mintas Ljerka, Veselica dr. Marko, Šošić dr. Hrvoje, Grga Gamulin i dr.)				283
9.	Intervju Paradžik Ante i Dražena Budiše sa članovima Saveza studenata Splita, dana 30. 11. 1971. g.			30. 11. 1971.	9
10.	Intervju Paradžik Ante poslije sjednice Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske na Elektrotehničkom fakultetu, intervju Čička i drugih na Ekonomskom fakultetu 30. 11. 1971.			30. 11. 1971.	8
11.	Magnetofonski snimak govora Ante Paradžika, Dražena Budiše i Hrvoja Šošića na zboru Saveza studenata Zagreba povodom ustavnih amandmana i štrajka studenata – novembar 1971. g.			02. 12. 1971.	46
12.	Zapisnici sa sastanka Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske i Saveza studenata Zagreba u periodu od 13. 5. – 30. 11. 1971 godine u kojima su evidentni negativni istupi Paradžika Ante, Dražena Budiše, Sučića, Borasa, Veselice, Đodana, Šibla, Šošić Hrvoja i drugih, te donošenje odluke o studentskom štrajku				62
13.	Zapisnik sa skupštine Saveza studenata Zagreb povodom 10. sjednice CK SKH, na kojoj su evidentirani negativni i nacionalistički istupi Šime Đodana, Čičak Zvonimira, Paradžik Ante, Dražena Budiše, Supek Ivana, Marka Veselice, Šibl Ivana i Krasniqi Muje – Albanca				23

Red. br. predmeta	Naziv predmeta	Oznaka tajnosti	Klasa/Ur.broj	Datum nastanka	Broj str. + prilog
14.	Magnetofonski snimak sa Plenuma Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske, od 23. 11. 1971. i zbora studenata od 22. 11. 1971. u Zagrebu				88
15.	Magnetofonski snimak sa Plenuma Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske, od 30. 11. 1971. povodom studentskog štrajka u Zagrebu				75
16.	Zapisnik sa Republičke konferencije Saveza studenata Hrvatske, održane 18. 5. 1971. u Dubrovniku			08. 05. 1971.	45
17.	Razne informacije vezane za neprijateljsku nacionalističku djelatnost na zagrebačkom sveučilištu i studentskim štrajkom	Str. pov.			353
18.	Rezimei i prikazi o aktivnosti „masovnog studentskog pokreta” u eskalaciji nacionalizma na zagrebačkom sveučilištu	Str. pov.			64
19.	Referati i diskusije sa osnivačke skupštine kluba Duvanjskih studenata „Tomislav” održane u Zagrebu 18. 4. 1971.		II/11-3902/71	18. 04. 1971.	32
20.	Izveštaj o radu osnivačkog sabora zavičajnog kluba Kuprešaka				30
21.	Razne informacije iz 1972. vezane za studente	Str. pov.			97
22.	Informacije o poduzimanju operativnih radnji Državne i Javne sigurnosti grada Zagreba u vezi krivičnih prijava protiv Veselice i dr. kao i podnošenje krivičnih prijava za neka druga lica				86
23.	Informacije RSUP-a SRH i ostalih Centara SDS u SRH	Str. pov.			78
24.	Dopis Službe dežurstva IVS-a od 16. 12. 1971., zahtjev Okružnog JT KT 1711/71 od 15. 12. 1972., izvještaj o prijavljenim i pritvorenim osobama, informacija o broju osoba lišenih slobode i o pretresenim stanovima i poslovnim prostorijama, informacija o pokrenutom krivičnom postupku protiv osoba koja su počinila krivično djelo				30
25.	Informacije RSUP SRH o događajima na fakultetu vezanim za 23. sjednicu CK SKH				7
26.	Depeše SDS RSUP SRH u vezi studentskog štrajka				32

Red. br. predmeta	Naziv predmeta	Oznaka tajnosti	Klasa/ Ur.broj	Datum nastanka	Broj str. + prilog
27.	Dopis SRH IV 03/1-18657/1-1971.			21. 12. 1971.	4
28.	Dopis Okružnog javnog tužilaštva		2/72	24. 02. 1972.	6
29.	Depeše – dokumentacija i ostala imovina „Matice Hrvatske” u Zadru				10
30.	Parole				28
31.	Proglasi i zaključci Predsjedništva Saveza studenata Zagreba i drugih studentskih foruma o studentskom štrajku u Zagrebu – novembar 1971. godine				44
32.	Letci i anonimna pisma				38
33.	Neobjavljeni materijali lista „Saveza studenata Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu” – kronologija zbivanja na zagrebačkim fakultetima 1971. godine				59
34.	Spisak svećenika – emigranata koji je nađen u redakciji studentskog lista		2/28/1-1/72	23. 02. 1972.	12
35.	Kronologija događaja na fakultetima i studentskim domovima za vrijeme obustave nastave u Zagrebu				113
36.	„Zapisnik o izvršenoj kontroli zakonitosti ostvarivanja i korištenja društvenih sredstava i izvršenja obaveza prema društvenoj zajednici, te urednosti i ažurnosti knjigovodstvenih evidencija društveno-političke organizacije Predsjedništva Saveza studenata Zagreba po sistemu revizije” – jedna knjiga		374/71	25. 01. 1972.	105
37.	Aktivnosti i veze političke emigracije, stranaca i drugih lica na zagrebačkom sveučilištu i nekim institucijama u Zagrebu – dvije knjige	Str. pov.			178
38.	Izveštaji o pretresima (jedna knjiga) i izveštaji o pregledima oduzetog materijala (dvije knjige)				1140
39.	Informativni razgovori iz akcije „Zagreb” – „Tuškanac” (pet knjiga)				1498
40.	Krivične prijave (Centar SDS Zagreb – 22. 8. 1972., jedna knjiga) i krivične prijave (SJS Zagreb – 10. 2. 1972., jedna knjiga)				616
41.	Krivične prijave SJS Zagreb – jedan omot	Str. pov.			273

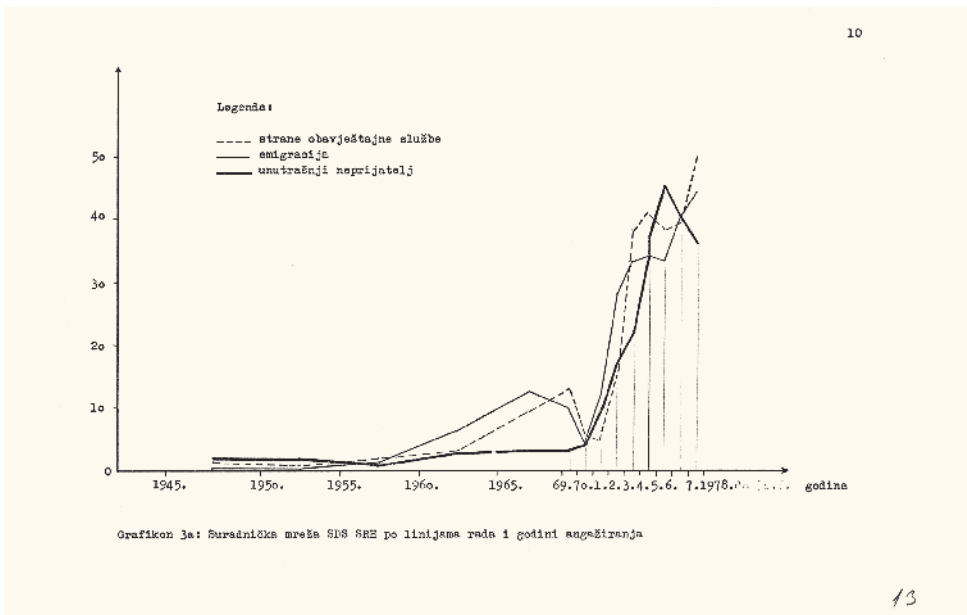
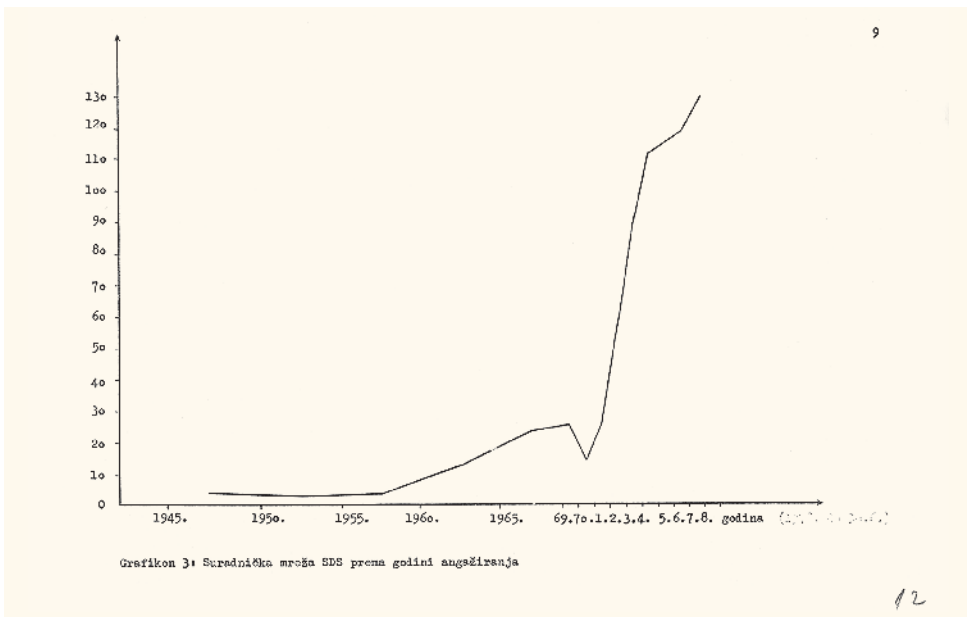
Red. br. predmeta	Naziv predmeta	Oznaka tajnosti	Klasa/Ur.broj	Datum nastanka	Broj str. + prilog
42.	Optužnica Okružnog JT Zagreb, pojedinačne optužnice JT i prijedlog SDS Zagreb za pokretanje krivičnog postupka – jedan omot				110
43.	Krivične prijave Sekretarijata JS Zagreb – jedan omot				191

Kao što je vidljivo iz tablice, riječ je o oko 6000 stranica dokumenata grupiranih u 43 predmeta. S obzirom na opseg, sve te dokumente nije bilo moguće obuhvatiti i uvrstiti u ovo izdanje. Za objavu je odabrano i priređeno 17 predmeta (1 – 6, 17 – 18, 21 – 26, 28, 35 i 37) koji obuhvaćaju više od 1100 stranica izvornih dokumenata. Prije svega su odabrani dokumenti koji su nastali djelatnošću Službe državne sigurnosti i njezinih centara (planoivi operativnih mjera, razni operativni izvještaji, kronologije događaja, službene bilješke o informativnim razgovorima) i s njom povezanih službi iz djelokruga unutrašnjih poslova (ponajprije informacije Službe javne sigurnosti o podnesenim kaznenim prijavama te premetačinama stanova i uredskih prostorija). Na taj se način predočuju dosad neobjavljivani dokumenti koji otkrivaju metode rada jugoslavenskih tajnih službi, razmjere obavještajne i protuobavještajne djelatnosti, te represije partijske države prema studentima i profesorima Sveučilišta u Zagrebu, te drugim s njima povezanim sudionicima hrvatskoga proljeća.

Među ostalim, iz dokumenata koji se objavljuju u ovome izdanju, vidljivo je da je znan angažman Službe državne sigurnosti za Hrvatsku bio usmjeren na praćenje i dokumentiranje skupova i drugih događanja na fakultetima, visokim školama i studentskim domovima tijekom cijele 1971. godine, a posebno u vrijeme štrajka od 22. studenoga do 3. prosinca. U skladu sa zaduženjima koja su dobili na radnim sastancima, operativni radnici o tome su svakodnevno sastavljali informacije, izdvajajući osobe koje su bile najaktivnije ili su se istaknule svojim govorom i ponašanjem, predlažući ujedno koje bi mjere protiv njih trebalo dalje poduzeti. Pratilo se i izvještavalo o komunikaciji koju su vođe Saveza studenata Hrvatske i Saveza studenata Zagreba imali sa studentskim predstavnicima iz drugih gradova (ponajviše Zadra, Splita, Rijeke, Osijeka), ali i drugih jugoslavenskih republika. To se posebno odnosi na kontakte s vođom slovenskih studenata Tonetom Remcom,³⁸ ali i kontakte s predstavnicima Saveza studenata Jugoslavije u Beogradu i makedonskim studentima. Analizirane su reakcije predstavnika Katoličke Crkve (zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić, pomoćni biskupi Mijo Škvorc i Josip Salač),³⁹ Matice hrvatske te sveučilišnog

³⁸ Vidjeti opširnije: Lenart Šetinc, „Tone Remc – studentski poslanec”, *Univerza v Ljubljani – Filozofska fakulteta*, pristupljeno 29. rujna 2021., <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/download/237/337/5558-1?inline=1>. Napomena: u izvornim dokumentima koji se objavljuju u ovom izdanju prezime se navodi i u obliku Renc.

³⁹ Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup i kardinal (Pribić, 15. travnja 1919. – Zagreb, 11. ožujka 2002.); Mijo Škvorc, hrvatski teološki pisac i pjesnik, pomoćni zagrebački biskup (Ruševac pokraj Križevaca, 1. rujna 1919. – Zagreb, 15. veljače 1989.); Josip Salač, hrvatski teolog češkog podrijetla, pomoćni zagrebački biskup (Darugar, 22. siječnja 1908. – Zagreb, 19. prosinca 1975.). Vidjeti opširnije: „Kuharić, Franjo”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 29. rujna 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34448>; „Škvorc, Mijo”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža,

Slike 6 i 7. Grafički prikazi stanja suradničke mreže Službe državne sigurnosti u razdoblju do 1978. godine, dio su dokumenta pod naslovom „Statistička analiza osoba u obradi SDS i suradničke mreže po centrima SDS i operativnim radnicima, sa stanjem 30. 6. 1978. g.” (HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Rad Službe, oznaka 32.23/1/I)

rukovodstva (rektor Ivan Supek, prorektor Hrvoje Požar)⁴⁰ na izbor Ivana Zvonimira Čička za studenta prorektora i događaje koji su se odigrali nakon toga. Znatna pažnja posvećivala se kontaktima studentskih predstavnika s radnicima u domaćim poduzećima koje se pozivalo da daju podršku štrajku, političkom emigracijom i radnicima iz Hrvatske na privremenom radu u inozemstvu, te stranim novinarima i diplomatsko-konzularnim predstavnicima. Detaljno su praćene studentske aktivnosti 11. i 12. prosinca 1971., večer prije i na dan održavanja 23. sjednice CK SKH u Zagrebu na kojoj je hrvatsko reformistički orijentirano vodstvo formalno podnijelo ostavke. U skladu s uputom o obveznoj suradnji službi javne i državne sigurnosti, Sekretarijat javne sigurnosti grada Zagreba redovito je dostavljao fotokopije kaznenih prijava, informacije o premetačinama stanova i drugim poduzetim radnjama protiv predstavnika Matice hrvatske i studentskih vođa u prosincu 1971. i u prvim mjesecima 1972. godine. Sadržane su i informacije Službe državne sigurnosti o praćenju stanja na Sveučilištu u Zagrebu nakon sloma studentskoga pokreta, sve do prve polovice 1973. godine.

Treba naglasiti da opisanu dokumentaciju dopunjuju dokumenti o drugim aspektima hrvatskoga proljeća sadržani u drugim cjelinama dokumenata Službe državne sigurnosti koje se također čuvaju u Hrvatskome državnom arhivu. To se posebno odnosi na cjelinu dosjea osoba u kojoj su sadržani opsežni pojedinačni dosjei studenata, članova Matice hrvatske i drugih osoba koje su bile obuhvaćene operativnom obradom „Tuškanac”.

Tehničke i etičke napomene

Kako je već opisano, dokumenti koji se objavljuju u ovome izdanju nastali su ili su prikupljeni djelatnošću Službe državne sigurnosti za Hrvatsku. U Hrvatski državni arhiv preuzeti su 2015. godine od Sigurnosno obavještajne agencije Republike Hrvatske i čine zasebnu arhivsku jedinicu u arhivskome fondu HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove SRH. Izvorna oznaka (šifra) te jedinice jest 016.4/4. Nakon preuzimanja u Hrvatski državni arhiv zadržan je izvorni poredak predmeta i pojedinačnih dokumenata unutar njih. Taj se poredak, u pravilu, poštuje i u ovome izdanju. Ipak, mjestimice je primijećen pogrešan redoslijed stranica unutar nekog dokumenta ili fizičko pridruživanje priloga uz pogrešan osnovni dopis. Te su nelogičnosti u ovome izdanju ispravljene i na to je upozoreno u bilješkama uz tekst. Svaki od 17 predmeta

2021.), pristupljeno 23. ožujka 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59727>; Marijan Lipovac, „Josip Salač – poštar koji je postao zagrebački biskup (11. siječnja 2020.)”, *Portal za nacionalne manjine HR*, pristupljeno 4. listopada 2021., <https://nacionalnemanjine.hr/josip-salac-postar-koji-je-postao-zagrebacki-biskup/>.

⁴⁰ Ivan Supek, hrvatski fizičar, filozof i književnik (Zagreb, 8. travnja 1915. – Zagreb, 5. ožujka 2007.); Hrvoje Požar, hrvatski inženjer elektrotehnike (Knin, 5. srpnja 1916. – Zagreb, 30. lipnja 1991.). Vidjeti opširnije: „Supek, Ivan”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), pristupljeno 23. ožujka 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58811>; Miljenko Šimpraga i Petra Kraljević, „Hrvoje Požar: prorektor Sveučilišta u Zagrebu”, *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 9, br. 2 (17) (2015): str. 19-23.

odabranih za objavu u ovome izdanju čini zasebno poglavlje. Radi lakšega snalaženja i pretraživanja sadržaja, poglavlja su numerirana rednim brojevima od 1 do 17, a numeracija je dodijeljena i pojedinačnim dokumentima unutar njih.

U pripremi za objavljivanje pridržavalo se uobičajenih načela pri objavljivanju arhivskoga gradiva. Dokumenti se objavljuju sa svim izvornim jezičnim, stilskim i gramatičkim obilježjima. Ispravljene su samo očite slovne pogreške, što je naznačeno u bilješkama. Na takav se način objavljuju i dokumenti u predmetu naziva *Depeše SDS RSUP SRH u vezi studentskog štrajka* (prilog 14). To se posebno ističe jer su ti dokumenti (depeše, tj. strogo povjerljivi brzojavi) napisani na način da su slova s dijakritičkim znakovima, u pravilu, zamijenjena onima bez njih. Tako je č zamijenjen s ch, ć s cc, š sa ss, ž sa zz. Također, mjestimično se u rečenicama dvaput ponavljaju iste riječi ili ubacuju nepotpune riječi (riječi bez značenja). Početna slova rečenica, nazivi gradova, imena osoba i sl. u tim su dokumentima, u pravilu, napisani malim početnim slovima. Jedan od dokumenata (prilog 11.12.) odnosi se na informaciju Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Slovenije. Napisan je na slovenskome jeziku i u toj se verziji, bez prijevoda, objavljuje u ovome izdanju. Dijelovi teksta koji su u izvornim dokumentima pisani ručno u ovome su izdanju otisnuti u kurzivu. Zbog znatnoga broja ručno dopisanih bilježaka i napomena koje bi pri prijepisu bilo nemoguće cjelovito prenijeti, jedan od dokumenata (prilog 4.1.) objavljuje se u obliku reprodukcija. U pojedinim se dokumentima može primijetiti ponavljanje određenih dijelova sadržaja (informacija). Unatoč tomu, objavljuju se u cijelosti (bez izostavljanja pojedinih dijelova), jer sadržavaju vrijedne detalje kojima se naizgled istovjetni dijelovi teksta ipak međusobno dopunjuju. Kao ilustracija može se navesti sljedeći primjer. U operativnoj informaciji o razgovoru između zagrebačkoga nadbiskupa Franje Kuharića i Ivana Zvonimira Čička održanog 13. siječnja 1971. (prilog 7.2.) detaljno se prepričava i sadržaj razgovora između Kuharića i „neidentificiranog muškarca“, tj. sugovornika održanog dva dana poslije. Ti susreti opisuju se i u drugim dvama dokumentima (prilog 8.3. – *Podaci o Čičak Ivanu-Zvonimiru i aktivnosti klera i dr. nacionalista*, prilog 17. – *Aktivnosti i veze političke emigracije, stranaca i drugih lica na zagrebačkom sveučilištu i nekim institucijama od 25. siječnja 1971. godine*) iz kojih saznajemo da je neidentificirani sugovornik Franje Kuharića bio pomoćni biskup zagrebački Josip Salač.

Kratice i pokrate uporabljene u dokumentima razriješene su u bilješkama pri prvom spominjanju. Za pojedine osobe u dokumentima se mjestimice navode samo osobna imena ili samo prezimena. U mjeri u kojoj je to bilo moguće, pri prvom spominjanju u bilješkama se navodi puno ime i prezime. Usto, upućuje se na mrežno dostupne enciklopedije i leksikone, te na drugu literaturu u kojoj se mogu pronaći detaljniji biografski podatci o tim osobama. Prava imena i prezimena suradnika (doušnika) SDS-a RSUP-a SRH za koje se u dokumentima navode samo kodna imena ili inicijali u ovom izdanju nisu razjašnjena. To se naznačuje kao tema koju treba zasebno istražiti.

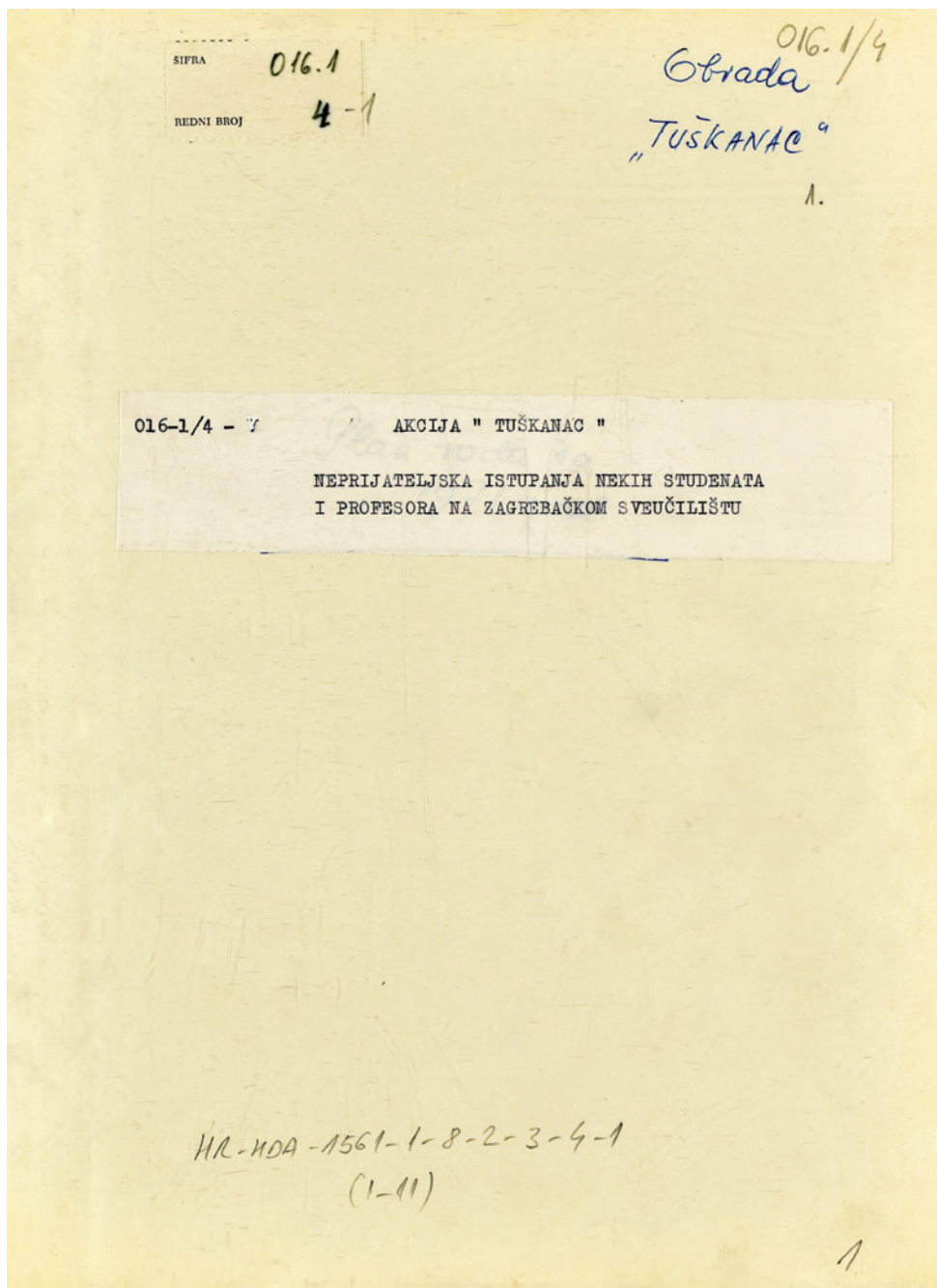
Među pitanjima koja se rješavaju važećim Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima iz 2018. godine i pratećim Pravilnikom o korištenju javnog arhivskog gradiva iz 2019. jest

uklanjanje ograničenja u pogledu dostupnosti gradiva nastalog do 30. svibnja 1990. koje ima posebnu važnost za jačanje svijesti o totalitarnim i nedemokratskim režimima u prošlosti i kulture sjećanja na njihove žrtve, vodeći pritom brigu o zaštiti privatnosti žrtava režima i drugih građana koji nisu bili nositelji ili sudionici u aktivnostima koje su te režime činile totalitarnima i nedemokratskima.⁴¹ U skupinu takvog gradiva nedvojbeno se ubraja ukupno gradivo Službe državne sigurnosti, uključujući i odabrane dokumente o operativnoj obradi „Tuškanac” koje se objavljuje u ovom izdanju. Time se nastoji pridonijeti otvorenosti arhiva i omogućiti kritička znanstvena istraživanja tog razdoblja suvremene hrvatske povijesti na osnovi novih izvora.⁴² U tom smislu, odabrani se dokumenti objavljuju u cijelosti, tj. bez anonimizacije imena i prezimena osoba koje se eventualno spominje u negativnom kontekstu, bez izostavljanja dijelova rečenica s mjestimičnim pogrdnim izrazima i slično, uz poziv istraživačima i drugim zainteresiranim čitateljima da pri korištenju njima uvijek imaju u vidu kontekst nastanka, tj. svrhu zbog koje su primarno nastali. Osim toga, važno je istaknuti, na što se upućuje i u važećim arhivskim propisima, da arhivi pri objavi, ovjeri prijepisa ili preslikama dokumenata potvrđuju njihovu istovjetnost s izvornikom, ali ne i točnost podataka u dokumentima. Svaka osoba čiji se osobni podatci nalaze u javnome arhivskom gradivu nastalom do 30. svibnja 1990. godine ima pravo o gradivu koje se odnosi na nju dati pisanu izjavu kojom poriče vjerodostojnost ili potpunost svojih osobnih podataka uz navođenje arhivskoga fonda i arhivskoga gradiva na koje se izjava odnosi.⁴³

⁴¹ Vlada Republike Hrvatske, „Konačni prijedlog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima: Zagreb, lipanj 2018.”, *Hrvatski sabor*, pristupljeno 23. kolovoza 2021., https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-01-18/081440/PZ_219.pdf.

⁴² Primjerice, u znanstvenome radu iz 1995. godine Marin Knezović rekonstruirao je tijek studentskoga štrajka na osnovi tiska koji je izlazio u to vrijeme (vidjeti opširnije: Marin Knezović, „Štrajk hrvatskih sveučilištaraca u jesen 1971. u onodobnom tisku”, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 28, br. 1 (1995): str. 230-241). Dokumenti koje se objavljuju u ovom izdanju znanstvenoj i široj zajednici postali su dostupni punih dvadeset godina kasnije i, zasigurno, čine podlogu za nove spoznaje o toj temi.

⁴³ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN, 61/2018. i 98/2019, čl. 20., stavak 3.; Pravilnik o korištenju javnog arhivskog gradiva, NN 121/2019, čl. 7., stavak 3.

Slika 8. Početna stranica tematskog dosjea o operativnoj obradi „Tuškanac“ (HR-HDA-1561. SDS RSUP SRH. Unutarnja problematika, oznaka 016.1/4)